

Fadil Hadžić, Zagreb

IMAMO LI SATIRIČKU KOMEDIJU?

Prije nego pokušamo odgovoriti na pitanje - postoji li u Hrvata satirička komedija morali bismo si razjasniti što je to satira.

Satira je, po mojem mišljenju, onaj dio komediografske literarne produkcije, gdje je uz komičnu priču o ljudskim odnosima prisutna i kritika društvenih odnosa, znači politike, vlasti i svega onog što ide uz to. Teško je povući strogu granicu jer neke komedije, bez ambicija da budu satira ipak, onako usput, verbalnim žaokama dotiču društvene prilike.

Sigurno je da u svezi satire postoje zablude, pa neki ocjenjivači proglašavaju istinskom satikom samo one tekstove koji radikalno i konkretno sude o aktualnim društvenim pojavama. Ne tvrdim da i to nije satira, koja može biti i vrlo kvalitetna, ali to su tekstovi za kratkotrajnu upotrebu, koji imaju svoju funkciju jedino na kabaretskim i estradnim satiričkim scenama ili u novinama i traju tako dugo koliko traje i zanimanje za te aktualne događaje.

Komedije za kazalište, one koje smo naslijedili od klasika, a koje su preživjele do danas, već onda kad su napisane nisu bile za kratkotrajnu upotrebu. Jarryjev *Kralj Ubu*, komična priča o suludom vladaru i vladarici, već stotinjak godina se poistovjećuje sa svim sličnim vladarima koji su se pojavljivali na svjetskoj političkoj sceni. Većina komediografskih klasika barata samo i jedino s ljudskim karakterima i njihovim odnosima. Likovi su škrci ili licemjeri, ulizice, umišljeni bolesnici ili lažni revizori, koji su nerazdvojni dio svih društvenih sustava.

Komedija, znači, postaje uspješna i produžuje si vijek trajanja ako pronade neke univerzalne istine koje su prepoznatljive i važne danas ali će biti i sutra. Primjerice, u češkoj literaturi imamo Hašek, koji nije napisao ni jedan radikalniji kritički redak, ni u *Dobrom vojaku Švejku*, ni u svojim pričama, a ipak to je jedna od najbritkijih satira koju sam imao priliku pročitati. Bezazlenost i dvosmislenost Hašekovog humora pokazala se kritički djelotvornijom od bilo koje

aktualne satire koja oštro juriša, kako se to kaže, na prvu loptu.

Uostalom, sva satirička literatura od Cervantesa do Swifta i Gogolja, te Mrožeka, Iljifa, Petrova i Zovčenka, ne izriče direktne oštre ocjene na adresu aktualne vlasti, ali svojim profinjnim satiričkim perom podriava sve amoralne vlasti. Swift šalje Gullivera u imaginarnu zemlju patuljaka i divova da bi, preodjeven u alegoriju, izrekao najoštrije istine o društvenim i političkim prilikama tadašnje Engleske.

Bulgakov je tvrdio da su od njega tražili da bude pudlica, a on je bio vuk, ali njegovi suvremenici, satirički dvojac Iljif i Petrov, će tako dobro odglumiti pudlicu da je čak i Staljin povjerovao da je to što oni pišu bezazlen humor. A *Zlatno tele* i *12 stolica* su zapravo odlična satira o dogmatskom društvu i metodama staljinskog totalitarnog vremena. Sličnom satiričnom profinjnošću i Gogolj je prevario osobno cara koji se smješkao gledajući *Revizora*, ne shvaćajući da je podmitljivi upravitelj grada ustvari inkarnacija njegove vlasti. Najviše takvih uspješnih satiričkih prevara stroge aktualne vlasti je izveo literarni žanr koji se zove aforizam, pa će tako Poljak Jerzy Lec izreći najoštrije istine, a da mu nijedan sud ne može suditi, jer su dokazi skriveni između redaka.

Sve ovo napominjem, jer slične zablude postoje i u našoj praksi, uglavnom zato jer se ne poznaju djela ponajboljih svjetskih satiričara koja traju i vječno će ostati aktualna, jer nisu nikad bila bukvalno aktualna.

Vratimo se domaćoj komediji i satiri.

U Hrvatskoj se u zadnjih pedeset godina pojavilo četrnaest autora komedije kojima je izvedeno preko sto pedeset djela. To su, abecednim redom: Brešan, Budak, Gavran, Grgić, Hadžić, Hitrec, Kestner, Kušan, Matišić, trio Mujičić-Senker-Škrabe, Radaković, Smoje i Stazić. Druga polovica 20. stoljeća je daleko plodnija od prve.

Od ovih sto pedeset djela, koja su izvedena ne samo u Hrvatskoj nego i na prostorima bivše

Jugoslavije i u inozemstvu, jedna trećina se može svrstati u šatiru. Primjerice, gotovo cijeli opus Ive Brešana ima izrazito satirički naboj.

Je li to dovoljno scenske satire za malu zemlju kakva je Hrvatska? Znamo da na francuskim pozornicama danas gotovo i nema suvremene satire, osim one koja se upražnjava u kabaretu, poput onog koji se zove "Dva magarca" ili u novinama, kao što je popularni "Okovani patak" (Le Canard enchainé). Očito razvojem parlamentarne demokracije satira gubi izvornu inspiraciju. Diktatori i autokratska vlast polako nestaju, pa autorima ostaje za obradu samo ono što se od Aristofana ne mijenja, a to je čovjekov karakter, pohlepa, gramzljivost, licemjerstvo i karijerizam koji se vješto ukrcavaju u sve etablimente, pa se i najdemokratskije proklamacije u praksi brzo ucvaju.

U svojoj staroj zabludi da se sa pozornice očekuju povici "dolje vlast!", suvremenim ocjenjivačima naše komediografske satire ništa nije "dovoljno oštro", jer nisu primijetili da je satira najkritičnija baš onda kad se autori svjesno prave ljudi.

Mrožek u *Policajcima*, jednoj od najboljih satira o totalitarnoj vlasti, cijelu intrigu temelji na tome da kaznionice imaju ozbiljan problem jer je stanje u zemlji idealno i nedostaje zatvorenika pa ih treba izmišljati. I Brešan se svjesno pravi naivan, pa u, na prvi pogled bezazlenoj komediji o predsjedniku kućnog savjeta, najmanjoj čestici vlasti, ustvari piše komediju na račun autoriteta - mediokriteta koji odlučuje o svemu što je bila osnovna karakteristika društva. Zato motiv komedije nije jedna kuća nego jedna država.

I ja sam se u nekoliko komedija slično poigravao sa sindromom vlasti i vladajućim mentalitetom. Primjerice, u *Revoluciji u dvorcu* ili u *Državnom lopovu*. Govorim o revoluciji u alegorijskoj državi Bidermajer, gdje revolucionari ruše grofove i vremenom postaju još veći grofovi. Razumljivo, radi se o svakoj bivšoj i budućoj re-voluciji koja zaboravlja na jučerašnje ideale. U vrijeme kad je odigrana ova komedija (1970.) jedino je jedan teatrolog imao sluha i prepoznao piščeve namjere, a to je bio dr. Ivo Hergešić. Moj *Državni lopov* djeluje legalizirano, on je savršenstvo sustava, jer se ironično zaključuje da je lakše opljačkati kapital nekoliko firmi, nego

izvući novčanik iz džepa u tramvaju. Budući da je vrijeme sve više potvrđivalo ovu apsurdnu komičnu tezu, komedija *Državni lopov* već tridesetak godina ne silazi sa scene.

U ovim kratkim izlaganjima nema mjesta da se još malo dublje zaroni u raščišćavanje svih dilema oko naše komedije, pogotovo one satiričke.

Postoji jedan neprikosnoven pročišćivač u koji vjerujem, a to je vrijeme. Od naših ranijih komediografa na pozornici se jedino čvrsto drži Držić, ponekad Begović, pomalo Brezovački. Posthumno i prigodno se prisjetimo Derenčinove *Ladanjske opozicije*, *Gospodskog djeteta* Mesarića, zatim Hrčića, Senečića, Pecije, ali bez želje da ih ozbiljnije scenski rehabilitiramo. Naši teatri će radije odigrati pomodni i slabašni bulevarski komad s Broadwaya, nego izvući iz prašine rukopis zanemarenog klasika, pa uz pomoć suvremene režije to djelo staviti na provjeru suvremenom gledatelju.

Od sto pedeset suvremenih komedija, po mojoj subjektivnoj ocjeni, na kraju ovog stoljeća će se izvoditi desetak, možda i koja više. Neće to biti baš ona djela koja nam sada padaju na pamet. Jedan francuski teatrolog smatra da komediografima ne određuju vijek trajanja kazališne recenzije, nego publika. Teatri posežu za komedijama najčešće onda kad hoće popuniti svoja prazna gledališta. Kroz strogo sito vremena prolaze one komedije koje su i u prošlosti imale najveću gledanost.

Govoreći o komediji u Hrvata želio sam usput demantirati jednu idiotsku frazu koja se godinama papagajski ponavlja. Naime, često možemo pročitati ili čuti s ekrana, patetično postavljeno novinarsko pitanje: Zašto u Hrvatskoj nema humora?

Ima ga, drage i poštovane nezalice, samo vi niste vidjeli nijednu od navedenih sto pedeset komedija, iako su one punile i pune kazališna gledališta na stotinjak ili dvjesto repriza.

U Hrvata ima, toliko da znate, pa ako hoćete i provjerite, danas više humora, makar na pozornici, nego u većini europskih zemalja.

Nema ga, priznajem, na televiziji, jer je njima komotnije za mali novac kupovati američke humoristične serije.

Sva sreća da prije 400 godina nije bilo televizije, jer po njenim elektronskim kriterijima danas ne bi imali ni Držića.